

նակ թէ որ ոչխար մը կամ ձի մըն է փոխելիքս, առնելիքս ալ մնտուկ մը կամ աթուռ մըն է: Շատ անկարծելի դիպուած պիտի ըլլայ մէկը գտնել՝ որ ոչ միայն իմ ուղած բանս ունենայ, այլ նաև ան բանին արժէքն ալ ճիշդ իմ ունեցած բանիս արժէքովն ըլլայ: Սրեմն ամենահարկաւոր բան է եղեր միջին ապրանք մը ունենալ, որ անով փոխոց ընելը դիւրանայ, ու մէկ բանի մը գին կտրելու համար՝ ան ապրանքին հետ բաղդատուի. և ահա աս ապրանքն է ստակը:

— Ստակի տեղ ամէն ատեն ու ամէն տեղ մետաղ գործածուած է թէ ուրիշ նիւթեր ալ:

— Հարկը և փորձը կը սորվեցնեն մարդուս ինչ և իցէ բանի մէջ առաջ գիւտ մը գտնել, ետքը հետ զհետէ ան գիւտը կատարելագործել. ասանկ եղած է նաև ստակներուն կատարելագործութիւնը: Միւրիկէի Նիկողոսուած գաւառին ծովեզերքի խեղճ բնակիչները տեսակ մը ստակ հնարած են մտաւոր, որուն անունը ճառար գրեր են. այսինքն իրական ստակ չեն գործածեր, հապա երբոր մէկը բան մը ծախել կ'ուզէ՝ գինը կը կտրէ այսչափ մաքուր, գիմացինն ալ իրեն ունեցած ապրանքին գինը կը դնէ այսչափ մաքուր, կը սկսին ծախս ընել, և ըստ այնմ ապրանքին փոխոց կ'ընեն: Սեւ է թէ աս մաքուր թան բաղդատութեան կամ համեմատութեան միջոց մըն է, որով ապրանքին արժէքը կ'որոշուի. ասով իրական ստակին մէկ յատկութեանը միայն տեղը կըրնայ բռնել. բայց տես թէ որչափ հարկաւոր բան է եղեր ստակ հնարելն որ այսպիսի գիւտ սորվեցուցեր է ան խեղճ ողորմելի մարդիկներուն: Այն հարկը ստիպած է որ Սեբսիկոյի բնակիչները ստակի տեղ քաքաօ ծառին ընկուզը կը բանեցնեն եղեր. նմանապէս Մերիկայի Սիրիինիա գաւառին բնակիչները ծխախոտ. Նիւթովագիք կամ հապէշները աղի կտորուանք. շատ հնդիկներ ալ՝ ծո-

վու ժժմունք, այսինքն խատուտիկ խեցիներ՝ որ զարդարանքի տեղ ալ կը բանեցնեն:

Հետ զհետէ մարդիկ ստակը կատարելագործել ջանալով, հարկաւ օր պիտի գար որ հիմակուան պէս մետաղէ ստակ սկսէին բանեցնել, որովհետեւ մետաղէ ստակը ինչպէս որ պէտք է կը բովանդակէ միջին ապրանքի մը ամէն հարկաւոր յատկութիւնները: Բայց ասոր վրայ ուրիշ անգամ կը խօսինք:

ԴԱՍՏԻԱՐԱՅՈՒԹԻՒՆ

(Ժ) Է որչափ հարկաւոր է դաստիարակի մը որչափ սիրալ շահել:

ՍԱՐԴԿԱՅԻՆ կենաց ամէն վիճակն ալ ամէն մարդու չարմարիւր. շատ արհեստներ և շատ պաշտօններ կան որ մէկը ինչուան մասնաւոր կոչումն կամ յարմարութիւնն են այնոր՝ չկրնար ձեռք զարնել. ձեռք ալ զարնէ նէ՝ չկրնար ինչպիսիք տեղէ առաջ տանիլ: Այսպիսի դժուար պաշտօններէն ու վիճակներէն մէկն է նաև տղոց դաստիարակ և վարժապետ ըլլալը, ու ամէն մարդու բանը չէ: Արդէն քիչ մարդ կայ որ առանց շահասիրութեան վիճակիս ձեռք զարնէ, բայց անոնց մէջ ալ քիչ են անոնք որ նոյն վիճակին պարտքերը աղէկ կատարեն. կրնայ ըլլալ որ աս քիչը կոչումն ու նենան այնպիսի մեծ ու օգտակար վիճակին, ուրեմն պարտական են նաև ճանչնալ ու սիրով կատարել իրենց կոչման պարտքերը: Դաստիարակ մը կամ վարժապետ մը երբոր կը տեսնէ թէ տղոց հետ վարուիլը իրեն ծանր կամ նուաստ բան մը կ'երևնայ, ան բան արարածներու մէջ կենալ մը կ'երևնայ, անխելք ու անմիտ ժողովրդեան մը վրայ աշխատիլ կ'երևնայ, և ըստ այնմ կը ձանձրանայ, կը նեղանայ, և գետնին տակէն մետաղ

հանելու գատապարտուած աշխատաւորներուն տեղը կը դնէ ինքզինքը, յայտնի պիտի գիտնայ որ դաստիարակութիւնը՝ վարժապետութիւնը իր բանը չէ, սխալեր է, չկանչուած տեղը մտեր է, չելլելու ճամբայ մը բռններ է. մէկ օր մը առաջ պիտի նայի որ սխալմունքը շտկէ, ճամբան փոխէ։ Իսկ թէ որ դաստիարակը կամ վարժապետը աղէկ հասկըցած է թէ իր պաշտօնը՝ եկեղեցական վիճակէն ետքը առաջին գերագոյն պաշտօնն է աշխարհիս վրայ Եստուծոյ առջեւ. թէ որ հասկըցած է թէ ան պաշտօնը իր ազգին բարիք ընելու համար առաջին յարմար միջոցն ու ճամբան է՝ հայրենեաց առջեւ. թէ որ ճանչցած է թէ աղէկ դաստիարակ կամ վարժապետ ըլլալով՝ անմոռանալի երախտիք ու բարերարութիւն ըրած կ'ըլլայ իր քաղաքակից եղբարցը, ան պաշտօնը շատ անոյշ կուգայ իրեն. տղոց հետ վարուիլը հրեշտակային ընկերութեան մէջ գանուիլ կը համարի. մանաւանդ թէ անմեղ տղոց պահպանութիւն ընող հրեշտակաց պաշտօնը կը կատարեմ ըսելով կը մխիթարուի. չնայի թէ տղաքը մանր տունկեր են որ ոչ ծաղիկ ունին՝ ոչ պտուղ, ու ամէն հովէ կը շարժին. հապա կը նայի թէ ինքն ինչպէս դարմանէ զանոնք որ օր մը մէկը քան զմէկալը աւելի զարգարուն առաքինութեան և գիտութեան պտուղներով, և ըլլան ամենուն ուրախութիւն, և ազգին պարծանք և մխիթարութիւն։ Եւ իսոքով, երբոր մէկը դաստիարակութեան կամ վարժապետութեան պաշտօնը յանձն կ'առնէ՝ պէտք է որ սիրէ ան պաշտօնը, սիրէ տղոց վրայ աշխատիլը, սիրէ տղոց պակասութիւնները խօսքով և օրինակով շտկելուն ծանր աշխատանքը։ Եւ ահա ասով կրնայ ամէն բանէ առաջ ինքն ալ սիրելի ըլլալ տղոց, և անոնց սիրտը շահիլ, ինչպէս որ ըսինք թէ հարկաւոր է՝ կարգով կանոնով տղաք դաստիարակելու, և անոնց ուսումն ու առաքի-

նութիւն սորվեցընելու համար։

Եւ յաւի ճամարիտ է սոս խօսքս որ երկայն ապացոյցներու ամենեւին կարօտ չէ. ամէն մարդու իր անձին վրայ ըրած փորձը՝ ամէն ապացոյցներէ ալ զօրաւոր է։ Եւ անք թէ դուն ուսում մը պզտիկուց՝ ի վեր սիրեր ես, դըպրատուն երթալը քեզի համար զբօսանքի երթալու պէս բան մըն է եղեր, կարգալ գրելը քեզի խաղալիք մըն է եղեր. ի՞նչ էր պատճառը. միթէ վարպետիդ վրայ ունեցած սէրդ չէր պատճառը. անոր համար չէր որ վարպետդ տեսած ատենդ՝ հայրդ կամ մայրդ տեսածի չափ կ'ըլլայիր. վարպետիդ խօսքէն չելլելը, անոր հաճոյ ըլլալը, անկէ գովասանք ու անոյշ խօսքեր լսելը՝ քեզի մեծ ուրախութիւն ու անգին գանձ կը համարէիր։ Եւ հարկէ այնպիսի վարպետէն սիրով ուսումն ու կրթութիւն առեր ես, և շատ առաջ գնացեր ես. կամ թէ քիչ բան ալ սորված ես նէ՝ գէթ ուսման սէրն ու փափաքը սրտիդ մէջ միշտ մնացեր է։ — Եւ անք ուրիշի մը. դընենք թէ պզտիկուց՝ ի վեր ուսումն սորվիլը՝ խրատ լսելը՝ իրեն համար ատելի զգուելի անտանելի բան մըն է եղեր. ի՞նչ է արդեօք պատճառը. արդեօք ան չէ որ վարպետին վրայ ամենեւին սէր չունի եղեր, վարպետը իրեն աչքին՝ չէ թէ հայր կամ մայր, հապա բռնաւոր ու անգութ դահիճ մը կ'երևնայ եղեր. դպրատունը՝ չէ թէ զբօսարան, հապա տանջանքի տեղ կ'երևնայ եղեր. քանի որ պատին վրայ ան ֆալս ըսուած տանջանքներ կը տեսնէ, քանի որ վարպետին ձեռքը ան բարակ գաւազանը կամ Խալ ըսուած պատժարանը կը տեսնէ, քանի որ վարպետին ատեն ալ տեն մէկուն մէկալին վրայ աչուրները պատուտելով կանչուողտելը կը տեսնէ, միտքը կը դնէ եղեր անշուշտ՝ թէ ծնողքը զինքը պատժելու համար կը խրկեն դպրատուն, և ուսումն պատճառանք մըն է. կարծէ եղեր անտարակոյս՝ թէ վարպետը հոն տղաքը

կրթելու՝ մարդ ընելու համար չէ նստած, հապա վախցրնելու՝ թմրեցրնելու՝ ապուշ և անբան դարձրնելու. ուստի ինքն ալ ահով դողով սմբած, կամ թէ ապշած թրմրած, օրը երկու իրեք հատ քերականի բառերով, կամ երկու իրեք տուն սաղմոսի տուններով համար մը տալէն ետքը, դպրատունէն որ կ'ելլէ՝ տուն կը դառնայ, չուանէ փախած խենթի պէս ամէն չարութիւն կ'ընէ եղեր, ինչուան որ երկրորդ օրը ծնողքը նորէն գրեթէ տնէն վաճառելով կամ ծեծելով դպրատուն խրկեն որ ձեռքէն ազատին, քիչ մը գլուխնին հանգչի: Այսպիսի տղան ինչպէս կրնար ուսումնասէր ու բարեկիրթ ըլլալ. թէ որ տաքարիւն տղայ էր՝ անկարելի է որ ըլլար. իսկ թէ որ բնութք թմրած ու ապուշ բան մըն էր, յայտնի է թէ ևս առաւել կրթմբէր ու բան չէր կրնար սորվիլ: Այս գործնական ապացոյցը բաւականէն ալ աւելի կը ցուցնէ թէ ուրեմն վարպետ մը երբոր կ'ուզէ կարգով կանոնով առաջ տանիլ իր աշակերտները, ամէն բանէ առաջ պիտի նայի որ անոնց սիրտը շահի, անոնց սիրելի ըլլայ:

Իսկ զոս է թէ ինչ պիտի ընէ վարպետն որ տղոցը սիրտը շահի. մի թէ երես տայ անոնց. մի թէ անոնց չարութիւններուն՝ ծուլութիւններուն աչք գոցէ. մի թէ անոնց հետ տղայ ըլլալով անոնց հետ խաղայ խընտայ, ու անոնց ծաղրելի մարդ մը ըլլայ: Իսկ լիցի. ատիկայ անկարգութիւնը վերցընել չէ, աւելցընել կ'ըլլար. տղաքը կրթել չէ, աւել կ'ըլլար: Այս, հապա քանի մը հարկաւոր կանոններ կան որ անոնք պիտի պահէ, ու անոնցմով սիրելի պիտի ըլլայ տղոց. այսինքն

Ե. Տղոց հետ վարուած ատենը միշտ ծանր կենայ, բայց միշտ ալ անոյշ ու զուարթ կերպարանքով. ոչ տրտում և ոչ մաղձոտ երևնայ անոնց. դիտնայ որ իրեն զուարթութիւնը մեծ յորդորանք է տղոց որ իրենք ալ

զուարթութեամբ սորվին ու իր խօսքերը սիրով մտիկ ընեն:

Բ. Այնպէս յանցանքին համար թէ որ յանկարծ բարկանայ կամ նեղանայ, մէկաշնորհ հետ իրեն զուարթ կերպը չփոխէ, որպէս զի յայտնի երևնայ թէ ինքը յանցանքին ու յանցաւորին վրայ նեղացեր է՝ իր պարտքը կատարելու համար, չէ թէ անխոհեմ բարկութեամբ զամէնքը դառնացրնէ:

Գ. Տղայ մը խրատելու կամ յանդիմանելու ատեն՝ թէ որ տղան իր յանցանքը ճանչնայ, վարպետը նայի որ ամենայն անուշութեամբ ու սիրով հասկըցընէ անոր թէ գէշ էր ըրածը: Իսկ թէ որ տղան յանցանքը չուզէ ճանչնալ, վարպետը կարճ յանդիմանութեամբ մը հասկըցընէ թէ շատ նեղացած է անոր. ու վրան բաւական ժամանակ անցնելէն ետքը՝ նորէն խրատէ անուշութեամբ. տղան քիչ մը խելք ունենայ նէ՝ պէտք է որ կակըղնայ ու ճանչնայ վարպետին սէրը:

Դ. Արտղաքն որ ուրիշներէն աւելի տկար կամ խեղճ են ինչ և իցէ կողմանէ, անոնց վրայ աւելի գութ ցուցընէ. ասով թէ անոնց և թէ ընկերներուն սիրելի կ'ըլլայ:

Ե. Ահա հոս չափ զգուշանայ մէկ երկու տղու կամ մէկ քանի տղոց մասնաւոր կերպով երես տալէն, կամ մասնաւոր սէր մը ցուցընելէն, թէ պէտ և զարմանալի ու չգտնուելիք տղաք ըլլան. չէ նէ՝ ոչ միայն մէկալ ընկերներուն, հապա նաև նոյն երես առնողներուն ալ ատելի կ'ըլլայ:

Զ. Օգուշանայ երկայն երկայն խրատներ տալէն. հապա նայի որ տուած խրատները կարճ ըլլան, բայց ազդու, և ստէպ:

Է. Խրատելու կամ սաստելու ատեն ամենալին ծանր խօսք և անվայել ածական չհանէ բերնէն. հապա միշտ սիրով ու պատուով խօսի տղոց հետ:

Ը. Ամէն ջանք ընէ որ տղաք իրենց պատիւը պահել սորվին. ան ատեն

շատ դիւրաւ կրնայ անոնց պակասութիւնները շտկել. ասոր համար ջանայ նաև հասկըցընել տղոց՝ թէ ինքը իրենց պատուոյն վրէժխնդիր է :

Թ. Հասկըցընէ տղոց թէ ինքը չուզեր ամենեւին բարկանալ ու պատիժ տալ իրենց, հապա անուշութիւն վարուիլ հետերնին. ասով պզտիկ սաստն ու թեթեւ պատիժն ալ մեծի տեղ կ'անցնի, ու սիրով կը խրատուին տղաքը :

Ժ. Ընդհանրապէս զգուշանայ տղոց ձեռք վերցընելէն. ջանայ այնպիսի կերպ բռնել որ տղաք ամչնալով խրատուին. իսկ թէ որ տղայ մը խիստ անսաստ ու անուղղայ է, ընկերներէն քիչ մը ատեն զատուի, անոնց հետ չխօսի, չխաղայ. կերակուրը կամ կերակրին մէկ մասը կտրուի. անով ալ ճամբայ չգայ նէ՝ բանտ դրուի և այլն : Ըսկերպով կրնայ վերջանալ ան գէշ սովորութիւնը որ ընդհանրապէս արեւելցիք խիստ հարկաւոր կըսեպեն տղաքը խրատելու համար, այսինքն տղոցը ապտակներ իջեցընել, կունդկին բռնցի զարնել, ոտուրները ֆալաֆա ըսուած գելարանով ծեծել, ձեռուրները թաթով կամ քանոնով ուռեցընել, և ուրիշ այսպիսի բարբարոսական ծեծեր բանեցընել անգթութեամբ : Ի՞նչպէս թէ քանի որ դաստիարակութիւն մեր ազգին մէջ չէ ծաղկած, քանի որ տղաք գրեթէ կաթէն կտրուածնուն պէս կըսկսին ծեծ ուտել, քանի որ եթէ ծնողք և դաստիարակներ և եթէ նոյն իսկ տղաքը մտքերնին դրած են թէ առանց ծեծի խելօք կենալ չըլլար, և առանց ծեծի տղայ մը մարդ չըլլար, մեծամեծ յանցանքները կրնան թեթեւ ծեծով պատժուիլ՝ անվնաս տեղերուն զարնելով. բայց ամենահարկաւոր է որ նախ՝ զարնողը վարպետը չըլլայ, հապա ծառայ մը կամ ուրիշ ինչ և իցէ անձ մը. երկրորդ, զարնուածքին համրանքը վարպետը նայի որ քիչցընէ ու ներողամտութից ուցընէ, աս կերպով տղուն ատելի

ըլլալուն տեղը աւելի ալ սիրելի կ'ըլլայ : Ի՞նչպէս մենք աս նիւթիս վրայ, այսինքն տղաքը ծեծելու կամ չծեծելու վրայ ուրիշ անգամ տեղն 'ի տեղը խօսելու միտք ունինք :

Ըս ընդհանուր կանոններէն կ'իմացուի թէ ինչ կերպով կրնայ վարպետ մը իր աշակերտներուն սիրտը շահիլ ուրիշ շատ կանոններ ալ կան, բայց ասոնց տակը կ'երթան, և դաստիարակութեան ծանր պաշտօնը կատարելու կարողութիւն ունեցողը՝ դիւրաւ կրնայ անոնք ալ և ուրիշ շատ կերպեր ալ ինքիր կողմանէ մակաբերել ու 'ի գործ դնել. մեր աս խօսքերը, և ասկէ ետքն ալ զուրցելիքները՝ միտք ձգելու համար թող սեպուին :

ԵՐԿՐԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ

Սիւլեւան Երկրագործութեան :

Դ.

Ղեկի ու հողերու վրայ :

Հ. Ինչ է գետինը, հողը և երկիրը :

Պ. Ղեկին կ'ըսուի սովորաբար երկրիս երեսի հողը որ կը կոխենք, և անմիջապէս արեւուն ճառագայթները վրան կը զարնեն. աս գետնին հողը տեղ տեղ խոր՝ տեղ տեղ ալ ծանծաղ է, բայց միշտ բաւական միջոց կայ որ բոյսերուն արմատները մէջը խրին և համարձակ տարածուին. անոր համար աս վրայի կարգը կ'ըսուի Բոսուհան հող : Իսկ գետնին երկրորդ կարգը որ բուսական հողին տակն է՝ առջինէն տարբեր յատկութիւններ ունի, և ասոր խորութեանը չափը որոշ չէ : Երբեմն աս երկրորդ կարգը հողի տեղ քար կ'ըլլայ :

Հող կ'ըսուի ան հաստ կամ բարակ փոշին որ ամենեւին համ չունի. շօշափելու ատենդ՝ երբեմն աւազի պէս